

Erken Çocukluk ve Okul Öncesi Dönemlerinde Özel Eğitim

Yazar

Doç.Dr. Gönül KIRCAALI-İFTAR

ÜNİTE

3

Amaçlar

Bu üniteyi çalıştıktan sonra;

- erken çocukluk ve okul öncesi dönemlerinde özel eğitimin önemini ve amaçlarını anlayacak,
- erken çocukluk dönemine yönelik özel eğitim hizmetlerinin özelliklerini öğrenecek,
- okul öncesi döneme yönelik özel eğitim hizmetlerinin özelliklerini öğrenecek,
- Küçük Adımlar Programı ile ilgili görüş sahibi olacak,
- okul öncesi eğitim ortamlarının özelliklerini tanıyabileceksiniz.

İçindekiler

- Giriş 29
- Erken Çocuklukta Özel Eğitim Hizmetleri 29
- Okul Öncesi Özel Eğitim Hizmetleri 32
- Özet 34
- Değerlendirme Soruları 34
- Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar 35

1. Giriş

Özel gereksinimli çocuklara yönelik erken eğitim ve okul öncesi eğitim hizmetleri büyük önem taşımaktadır. Bu hizmetlerden umulan yararlardan belli başlıları şunlardır:

- Özel gereksinimli çocuğun tüm gelişim alanlarındaki gelişimini hızlandırmak
- Özel gereksinimli çocuğun özürünün engele dönüşmesini önlemek; dolayısıyla okul yaşına geldiğinde normal eğitim ortamlarından yararlanma olasılığını arttırmak
- Özel gereksinimli çocuğa sahip ailenin yaşadığı duygusal ve toplumsal sorunları azaltmak.

Türkiye'de 1997 yılında yürürlüğe giren yeni Özel Eğitim Yasası, erken çocukluk dönemine ve okul öncesi eğitim dönemine ilişkin şu hükümleri içermektedir:

Madde 6: Erken çocukluk dönemindeki özel eğitim hizmetleri ailenin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi temeline dayalı olarak evlerde ve kurumlarda sürdürülür.

Madde 7: Tanısı konulmuş özel eğitim gerektiren çocuklar için okul öncesi eğitim zorunludur. Bu eğitim özel eğitim okulları ile diğer okul öncesi eğitim kurumlarında verilir. Gelişim ve bireysel özellikleri dikkate alınarak, özel eğitim gerektiren çocukların okul öncesi eğitim süreleri uzatılabilir.

2. Erken Çocuklukta Özel Eğitim Hizmetleri

2.1. Erken Çocukluk Dönemine Yönelik Özel Eğitim Hizmetlerinin Amaçları

Özel gereksinimli çocuğun tüm ailesini desteklemek: Bebeklik ve ilk çocukluk dönemlerinde, özel eğitim hizmetlerinin tüm aileyi dikkate alarak hazırlanması gerekmektedir. Çünkü bu dönemlerdeki çocukların bakım ve eğitimleri, büyük ölçüde ailede gerçekleşmektedir. Ayrıca, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak, ailelerin büyük çoğunluğunda, pek çok duygusal (örneğin stres, mutsuzluk, vb.) ve toplumsal (örneğin toplumdan soyutlanma, vb.) sorunlara yol açabilmektedir. Yaygın kanının aksine, ailenin yaşadığı sorunlar, çocuğun engelinin derecesiyle doğru orantılı değildir. Bazı durumlarda, tanılanmasındaki zorluklar nedeniyle, hafif derecede bir engellilik durumu, ailede, ileri derecede bir engellilik durumundan daha fazla strese yol açabilmektedir.

Yukarıda, ailenin yaşadığı sorunlarla çocuğun engelinin derecesi arasındaki ilişki hakkında öne sürülen görüşe katılıyor musunuz? Neden?

Özel gereksinimli çocuğun tüm gelişim alanlarındaki gelişimini desteklemek: Özel gereksinimli çocuklar genellikle, diğer yaşlılarının gelişim sürecinde edindikleri becerilerin önemli bir bölümünü, ek destekle edinirler. Bu nedenle, erken çocukluk dönemindeki tüm özel gereksinimli çocuklarda, bilişsel gelişim, devinsel gelişim, kişisel-toplumsal gelişim ve dil gelişimi alanlarının tümünü destekleyici etkinliklere yer verilmelidir. Ayrıca, edinilen becerilerin, farklı ortamlarda ve durumlarda kullanılmasını sağlamak için genelleme çalışmaları da yapılmalıdır.

Özel gereksinimli çocuğun çevresiyle etkileşimini kolaylaştırmak: Özel gereksinimli çocukların önemli bir bölümü, toplumsal çevrelerindeki bireylerle etkileşimde bulunmada (örneğin, arkadaşlık kurmada, oyun paylaşmada, vb.) zorluklar yaşarlar. Dolayısıyla, bu ve benzeri becerileri özel gereksinimli çocuklara kazandırarak toplumsal yeterliklerini geliştirmek, erken çocukluk döneminde hedeflenmesi gereken en önemli amaçlar arasındadır.

Özel gereksinimli çocuğu toplumun bir parçası yapmak: Özel gereksinimli çocuğun, diğer yaşlıları için söz konusu olan tüm yaşantılara sahip olmaları sağlanmalıdır. Çocuk, bazı alanlarda yaşlılarından önemli ölçüde farklılaşıyor olabilir; ancak bu farklılık, çocuğun oyun bahçesinde oynamasını, aile bireyleriyle birlikte alışveriş gitmesini, doğum günü kutlamasını, vb. engellememelidir. Öyleyse, erken çocukluk dönemine yönelik özel eğitim hizmetlerinin amaçlarından biri de, özel gereksinimi ne olursa olsun çocuğu toplumun bir parçası durumuna getirmek olmalıdır.

2.2. Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı

Küçük Adımlar, gelişimsel geriliği olan çocuklara yönelik sekiz ciltlik bir erken eğitim programıdır. Bu program Avustralya'da geliştirilmiş ve Türkçe'ye uyarlanmış- tır. Küçük Adımlar Programı, 0-6 yaş arasında normal gelişim sürecinde edinilen becerileri kapsamaktadır. Dolayısıyla, gelişimsel geriliğin düzeyine ve özelliklerine bağlı olarak, bu yaş dönemindeki ya da daha büyük yaşlardaki çocuklarda kullanılabilir. Küçük Adımlar Programı'nın her bir cildinin özellikleri kısaca şöyledir:

Kitap 1 - Küçük Adımlar'a Giriş: Küçük Adımlar'ın nerede, nasıl ve hangi amaçlara yönelik olarak geliştirildiğini anlatmakta ve programı kullanma yollarını önermektedir.

Kitap 2 - Çocuğunuzun Programı: Ailelerin çocukları için nasıl amaç saptayacaklarını ve ev ortamında çocuklarının bu amaçlara ulaşmasında nasıl yardımcı olacaklarını açıklamaktadır.

Kitap 3 - İletişim Becerileri: Konuşma-öncesi ve konuşma düzeylerinde dil edinimi özelliklerini içermektedir. Bu kitapta dil, toplumsal etkileşim bağlamında ele alınmakta ve dil becerileri oyunla ve günlük etkinliklerle öğretilmektedir.

Kitap 4 - Büyük Kas Becerileri: Bu kitap, vücudun büyük kaslarının kullanımıyla gerçekleştirilen becerileri içermektedir. Bunlar çocuğun oturmasını, emeklemesini, yürümesini, tırmanmasını, topu tutmasını, vb. sağlayan becerilerdir.

Kitap 5 - Küçük Kas Becerileri: Küçük kas becerileri, ellerin ve gözlerin küçük kaslarını kullanan becerilerdir. Bebeğin annesinin parmağını ilk tutuşundan çizim yapma ve kesme gibi karmaşık becerilere kadar pek çok beceriyi içermektedir. Ayrıca bu kitapta, problem-çözme becerilerinin renk, şekil ve büyüklük gibi kavramlarının edinimi de ele alınmaktadır.

Kitap 6 - Alıcı Dil Becerileri: Bu kitapta, başkalarının dilini anlama becerileri olan alıcı dil becerileri yer almaktadır. Bu beceriler, başkalarının ne dediğine dikkati yönetmeyi, talimatları izlemeyi ve hepsinden önemlisi, dili kullanma becerilerinin gelişmesini sağlamaktır.

Kitap 7 - Kişisel ve Toplumsal Beceriler: Bu kitapta, çocukların başkalarıyla ilişkide bulunmalarını, oynamalarını ve yemek yeme, tuvalet becerileri, giyinme, hijyen becerileri gibi becerilerde bağımsızlık kazanmalarını sağlayan beceriler ele alınmaktadır.

Kitap 8 - Gelişim Becerileri Envanteri: Bu kitap, Küçük Adımlar'ın parçalarını bütünleştirmektedir. Kitabı oluşturan Gelişim Becerileri Envanteri, çocuğu değerlendirmek ve amaç yazmaya rehberlik etmek için kullanılan kontrol listelerinden oluşmaktadır.

Küçük Adımlar Programı, ailelerin kendi kullanımlarına yönelik hazırlanmış olmakla birlikte, çoğu aile, programı anlamada ve uygulamada desteğe gereksinim duymaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de Küçük Adımlar Programı'nın uygulanması, Zihinsel Özürlülere Destek Derneği'nin çeşitli üniversitelerle yaptığı protokoller çerçevesinde, aile rehberi desteğiyle yürütülmektedir. Özel eğitim ya da benzeri bölümü olan çeşitli üniversiteler, öğrencilerini aile rehberi olarak yetiştirerek Küçük Adımlar Programı'nda görevlendirmektedir. İlgili üniversiteler, aile rehberlerinin ailelerle yürüttüğü çalışmaları yakından izlemektedir. Bu programın hem aile ve çocuklarda önemli gelişmelere yol açtığı, hem de, aile rehberlerine meslek deneyimi kazandırdığı düşünülmektedir. Dolayısıyla, programın Türkiye çapında yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır.

Bu olumlu gelişmeye rağmen, Türkiye'de özel gereksinimli çocuklara yönelik erken eğitim ve okul öncesi eğitim hizmetleri yok denilebilecek ölçüde sınırlıdır. Bu durumda, ünitenin başında erken eğitim ve okul öncesi eğitimin sıralanan amaçlarının gerçekleştirilebilmesi bu çocuklar ve aileleri için mümkün olamamaktadır.

3. Okul Öncesi Özel Eğitim Hizmetleri

3.1. Okul Öncesi Eğitim Programlarının Bireyselleştirilmesi

Okul öncesi dönemdeki özel gereksinimli öğrenciler, diğer yaşlılarının devam ettiği okul öncesi eğitim programlarına kaynaştırılabilirler ya da ayrı özel eğitim okullarına / özel sınıflara devam edebilirler. Bu programlardan hangisi söz konusu olursa olsun, özel gereksinimli öğrencinin eğitim programı bireyselleştirilmelidir. Okul öncesi dönemde eğitim programının bireyselleştirilmesi şu özellikleri içerir:

İşlevde bulunma düzeyini belirleme: Özel gereksinimli çocuğun tüm gelişim alanlarındaki (bilişsel gelişim, devinsel gelişim, kişisel-toplumsal gelişim ve dil gelişimi) işlevde bulunma düzeyi belirlenir. İşlevde bulunma düzeyi, çocuğun her bir gelişim alanında hangi düzeyde bulunduğunu ve bir sonraki aşamada kendisine kazandırılması hedeflenecek becerilerin ya da kavramların neler olması gerektiğini gösterir.

Amaç saptama: Gelişim alanlarının her biri için, işlevde bulunma düzeyine uygun olarak uzun ve kısa dönemli amaçlar saptanmalıdır. Uzun dönemli amaçlar, bir dönemin, bir yılın ya da bir ünitenin sonunda ulaşılabilecek genel hedeflerdir. Kısa dönemli amaçlar ise, her bir uzun dönemli amaca ulaşmayı sağlayacak, gözlenebilir ve ölçülebilir şekilde ifade edilmiş beceri ya da kavramlardır.

Etkinlik düzenleme: Özel gereksinimli çocuğun saptanan amaçlara ulaşmasını sağlayacak etkinlikler hazırlanır ve uygulanır. Bu etkinliklerin bazıları bireysel olarak, bazıları ise grupla gerçekleştirilebilir. Bazı özel gereksinimli öğrenciler için yapılandırılmış etkinliklere gereksinim duyulabilir. Örneğin, çoğu çocuğun yapılandırılmamış ortamlarda edindikleri renk, şekil, vb. kavramların bazı zihin engelli çocuklara masa başında ve sistematik bir öğretim süreci izleyerek (örneğin, doğrudan öğretim yöntemini kullanarak) öğretilmesi gerekebilir.

3.2. Okul Öncesi Eğitim Ortamlarının Özellikleri

Tüm okul öncesi eğitim ortamlarında dikkate alınması gereken belli başlı özellikler, eğitim ortamının fiziksel özellikleri, günlük planın özellikleri ve çocukların bireysel özellikleri başlıkları altında toplanabilir.

Eğitim ortamının fiziksel özellikleri: Eğitim ortamı, ilgi çekici, temiz, düzenli ve güvenli olmalıdır. Bir okul öncesi eğitim ortamının fiziksel özelliklerinin uygun olup olmadığını değerlendirmek için şu soruların yanıtlarına bakılabilir:

- Gürültülü çalışma gerektiren etkinlik köşeleri ile sessiz çalışma gerektiren etkinlik köşeleri birbirinden yeterince ayrı mı?
- Benzer etkinlikler gruplanarak aynı etkinlik köşesine yerleştirilmiş mi?

- Büyük grupla yapılacak etkinlikler için yeterli alan ayrılmış mı?
- Ortam, araç-gereçler ve etkinlikler herkes için güvenli mi?
- Lavabolar, su kullanmayı gerektiren etkinliklerde kolayca ulaşılabilecek durumda mı?
- Ortam, gerektikçe yeni düzenlemeler yapmaya elverişli mi?
- Çocukların kendi kullanımları için olan araç-gereçler, çocukların bağımsız olarak ulaşabilecekleri şekilde yerleştirilmiş mi?
- Her bir etkinlik köşesi (evcilik, kavram çalışması, vb.) betimlenmiş mi?
- Öğretmen, kendi köşesinden tüm eğitim ortamını rahatlıkla görebiliyor mu?

Günlük planın özellikleri: İyi düzenlenmiş bir günlük plan, çocukların ne zaman ne yapacaklarını ve ne yapmayacaklarını gösterir. Günlük plan hazırlanırken, aşağıdaki noktalara dikkat edilmelidir:

- Her bir çocuğun bireysel gereksinimleri ve grup olarak tüm çocukların gereksinimleri dikkate alınmalıdır. Bir yılki grup için uygun olan bir günlük plan, bir sonraki yıl gelen grup için uygun olmayabilir.
- Sesli ve sessiz etkinliklere dönüşümlü olarak yer verilmelidir. Okul öncesi yaş dönemindeki çocukların dikkat süreleri ve hareket gereksinimleri gözönünde bulundurulduğunda, her sessiz etkinlikten sonra mutlaka sesli ve hareketli bir etkinliğe yer vermenin önemi anlaşılmaktadır. Bazı özel gereksinimli çocuklarda, sesli ve sessiz etkinliklerin daha sık dönüştürülmesi gereği ortaya çıkabilir.
- Çocukların beslenme ve tuvalet gereksinimleri dikkate alınmalıdır. Beslenme ve tuvalet gereksiniminin giderilmesi, bazı özel gereksinimli öğrencilerde çok zaman alır. Böyle durumlarda, gönüllülerden ya da anne-babalardan eğitim yardımcılığı hizmeti istenebilir. Eğitim yardımcıları, dönüşümlü olarak, eğitim ortamında gerekli destek hizmetleri yerine getirebilirler.
- Günlük plan esnek olmalıdır. Hazırlanan günlük planda, gerektikçe değişiklikler yapılmalıdır. Örneğin, umulandan daha az ilgi çeken bir etkinlik kısa kesilebilir ya da çok ilgi gören bir etkinliğin süresi uzatılarak, planda bir sonra yer alan etkinlik bir başka güne ertelenebilir.

Çocukların Bireysel Özellikleri: Her bir çocuğun ilgi ve eğilimleri, öğretmen gözlemleriyle ve aile görüşmeleriyle belirlenmelidir. Bu özellikler, her şeyden önce, etkili ödüllendirme sistemlerinin oluşturulmasında kullanılabilir. Bireysel olarak her çocuk için ve tüm grup için etkili ödül listeleri hazırlanmalıdır. Bu listeler öğretmenin, kimi, ne zaman ve nasıl ödüllendireceğine karar vermesini çok kolaylaştıracaktır. Ayrıca öğretmen çocuklara, bazı etkinliklerde bireysel özellikleri doğrultusunda seçme hakkı tanınmalıdır. Programda yer alan etkinliklerin bazıları tümüyle öğretmen tarafından yönlendirilir. Ancak uygun olan etkinliklerde çocuklara, kendi gruplarını oluşturma, kendi araçlarını seçme, etkinlik sırasını belirleme gibi konularda seçme hakkı tanınmalıdır.

Özet

Erken çocukluk ve okul öncesi dönemlerinde sağlanan özel eğitim hizmetlerinin temel yararları;

- (a) çocuğun gelişimini hızlandırmak,
- (b) çocuğun özürünün engele dönüşmesini önlemek ve
- (c) ailenin duygusal ve toplumsal sorunlarını azaltmaktır.

Türkiye’de 1997 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitim Yasası da bu konuda hükümler içermektedir.

Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı, gelişimsel geriliği olan çocuklara, aileleri aracılığıyla uygulanan ve tüm gelişim alanlarını içeren bir programdır. Küçük Adımlar’ın kullanımını giderek yaygınlaşmaktadır.

Özel eğitim hizmetlerinin okul öncesi eğitim ortamlarında sağlanması durumunda, belli özelliklere dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu özellikler, eğitim programının bireyselleştirilmesi, ortamın fiziksel özelliklerinin uygun olması, günlük planın uygun olması ve çocukların bireysel özelliklerinin dikkate alınması olarak sıralanabilir.

Değerlendirme Soruları

Aşağıdaki soruların yanıtlarını verilen seçenekler arasından bulunuz.

1. Aşağıdakilerden hangisi, özel gereksinimli çocuklara yönelik erken eğitim ve okul öncesi eğitim hizmetlerinden umulan yararlar arasında **değildir**?
  - A. Çocuğun ileride normal eğitim ortamından yararlanma olasılığını arttırmak
  - B. Çocuğu bir an önce bir özel eğitim kurumuna yerleştirmek
  - C. Çocuğun gelişimini hızlandırmak
  - D. Aileyi rahatlatmak
  - E. Çocuğun özürünün engele dönüşmesini önlemek
2. Aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
  - A. Aile özel gereksinimli çocuğun eğitimine katkıda bulunabilir.
  - B. Özel gereksinimli çocukların önemli bir bölümü, çevrelerindeki bireylerle etkileşimde bulunurken zorlanırlar.
  - C. Çoğu kez, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak ailede sorunlara yol açar.
  - D. Özel gereksinimli çocuğun, yaştlarının sahip olduğu tüm yaşantılara sahip olması sağlanmalıdır.
  - E. Özürün derecesi ile ailenin stresi doğru orantılıdır.

3. Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı hangi yaş döneminin gelişim özelliklerine göre hazırlanmıştır?
- A. 0-2 yaş
B. 2-4 yaş
C. 2-6 yaş
D. 0-6 yaş
E. 4-6 yaş
4. Aşağıdakilerden hangisi, okul öncesi eğitim ortamında bulunması gereken fiziksel özelliklerden **değildir**?
- A. Eğitim ortamı, değişiklik yapmayı gerektirmeyecek özellikte olmalıdır.
B. Benzer etkinlikler gruplanarak aynı etkinlik köşesine yerleştirilmelidir.
C. Sesli ve sessiz etkinlik köşeleri birbirinden ayrılmalıdır.
D. Lavabolar, gerektiğinde kolayca kullanılacak bir yerde olmalıdır.
E. Her bir etkinlik köşesi betimlenmelidir.
5. Okul öncesi eğitim ile ilgili aşağıda yer alan özelliklerden hangisi doğrudur?
- A. Tüm etkinliklere öğretmen karar vermelidir.
B. Çocukların kendi başlarına araç-gereçleri alıp koymalarına izin verilmelidir.
C. Sesli ve sessiz etkinliklere dönüşümlü olarak yer verilmelidir.
D. Günlük plan aynen uygulanmalıdır.
E. Tüm etkinliklere çocuklar karar vermelidir.

Yararlanılan ve Başvurulabilecek Kaynaklar

Bredenkamp, S. (Editör). **Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs Serving Children from Birth Through Age 8**. Washington, DC: NAEYC, 1987.

Heward, W. L. **Exceptional Children: An Introduction to Special Education** (5. Baskı). Englewood Cliffs, NJ: Merrill, 1996.

Kırcaali-İftar, G. (Dizi Uyarlama Editörü) **Küçük Adımları (1. Kitap-8. Kitap)**. İstanbul: Zihinsel Özürlülere Destek Derneği Yayını, 1996.

Meyen, E. L. ve T.M. Skrtic. **Special Education and Student Disability** (4. Baskı). Denver, CO: Love Publishing Company, 1995.

Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. **Resmi Gazete**, Sayı: 23011 (Mükerrer), 6 Haziran 1997).

Sobut, M. A. ve B.N. Bogen. **Complete Early Childhood Curriculum Resource**. West Nyack, NY: The Center for Applied Research in Education, 1991.

Turnbull, A. P. ve diğeri. **Exceptional Lives: Special Education in Today's Schools**. Englewood Cliffs, NJ: Merrill, 1995.

Ysseldyke, J. ve B. Algozzine. **Introduction ve Special Education**. Boston: Houghton Mifflin Company, 1984.

Sevgi Çiçekleri: Zihinsel Yetersizlik Araştırma, Eğitim ve Haber Dergisi (Sevgi Zihinsel Yetersizlik, Araştırma Eğitim ve Kazanma Vakfı tarafından yayınlanmaktadır.)